

лджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.niss.gov.ua/articles/1132>.

Ключові слова: фізична культура, спорт, спортсмени, сільське населення, соціальний розвиток села.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, спортсмены, сельское население, социальное развитие села.

Key words: physical culture, sports, athletes, rural population, social development of the village.

КАРАКАШ ІЛЛЯ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук

ПОЛІТИКО ПРАВОВИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Світове сільське господарство представляє собою розгалужену систему господарської діяльності, що складається з аграрних виробництв усіх країн. Вона відрізняються величезною різноманітністю аграрно-земельних відносин, різним обсягом виробленої сільськогосподарської продукції, складом товарної та валової продукції, способами і методами землеробства і тваринництва тощо. Особливе місце тут займає Східноєвропейська регіональна система господарювання в аграрному секторі економічного розвитку. Майже всі країни Східної Європи, розташовані у природних зонах з переважно сприятливими умовами для ведення сільського господарства. Однак, якщо в Західній Європі сільськогосподарські угіддя займають до 3/5 земельних площ, то у Східноєвропейських країнах їх використовується складає менш 2/5 земельних ресурсів. Це у другій половині ХХ століття обумовило здійснення масштабних перетворень у сільському господарстві Східної Європи з метою перетворення його у товарне механізоване і меліоративне виробництво, де переважали великі колективні та державні підприємства, як спеціалізованого, так і багатогалузевого напрямів діяльності.

Проте у сільському господарстві регіону у 90-ті роки минулого століття відбулися докорінні соціально-виробничі зрушення, викликані переходом від планової економіки до ринкових економічних відносин. Замість домінування у більшості Східноєвропейських країн великих державних і кооперативних підприємств була створена багатокладна система господарювання, яка засновувалась на нових організаційно-правових формах підприємницької діяльності та новостворених підприємствах (кооперативних, акціонерних, корпоративних, приватних тощо). Одночасно різко зросла кількість фермерських

та особистих селянських господарств, а також господарюючих переробних підприємств. При переході до ринкових відносин значно розширилась кількість виробників сільськогосподарської продукції, але понизилась концентрація товарного виробництва.

Зазначені та інші ознаки є характерними і для розвитку аграрного сектора економіки України. З метою законодавчого забезпечення розвитку незалежної української держави на ринкових економічних засадах наприкінці 20-го століття була прийнята низка реформаторських законодавчих актів, у тому числі в сфері реформування аграрно-земельних відносин. До них слід віднести Закони України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 року, «Про власність» від 7 лютого 1991 року, «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року, «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року, «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 року та інші нормативно-правові акти реформаторського напрямку. Незважаючи на те, що більшість з них згодом втратило чинність або були редакційно оновлені, вони відкрили принципово новий шлях до регулювання усієї системи економічних відносин, включаючи й аграрний сектор економіки.

Проте реформаторські перетворення в аграрній сфері, насамперед, стосувалися відносин власності на землю, тобто володіння, користування та розпорядження землею як основним засобом виробництва у сільському господарстві та використання землі як просторового базису. З прийняттям 18 грудня 1990 року Земельного кодексу з наступною редакцією від 13 березня 1992 року доволі швидко була подолана виключна державна власність на землю, проведено роздержавлення земельної власності та вирішена проблема формування приватної, колективної, а згодом – комунальної та державної власності на землю. У наступному виникла гостра необхідність у подоланні об'єктивно виниклих соціально-економічних протиріч між приватною земельною власністю та колективними організаційно-правовими форми господарювання на землі, які успішно були вирішені на основі впровадження заходів, передбачених в указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» № 1529/99 від 3 грудня 1999 року.

Проте досі не вирішеною залишається проблема повноцінного включення земель сільськогосподарського призначення до сфери ринкових відносин та державного регулювання обігу сільськогосподарських земель. Вирішення зазначеної проблема триває протягом майже 18-ти років, яку в різні часи пов'язували з необхідністю прийняття законів про державний земельний кадастр та ринок землі. У даний час за п. 15 Перехідних положень чинного Земельного кодексу України її вирішення пов'язується з набранням чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2020 року.

Можна погодитись з поширеною суспільною думкою про те, що заборона купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, купівлі-продажу або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), пояснюється відсутністю політичної волі держави щодо її позитивного вирішення. Проте, на наш погляд, визнання угод (у тому числі довіреностей), укладених під час дії заборони на купівлю-продаж або іншим способом відчуження зазначених земельних ділянок та земельних часток (паїв), так само як і передача прав на відчуження цих ділянок землі та земельних часток (паїв) на майбутнє недійсними з моменту укладення відповідних угод та їх посвідчення, пов'язано з невизначеністю довгострокового політико-правового напрямку подальшого реформування аграрно-земельних відносин в країні.

В узагальненому вигляді можна виділити дві основні типи чи напрями розвитку аграрно-земельних відносин: європейський і американський. Вони чітко виокремлювалися у 19-му столітті та у певних ознаках проіснували до середини 20-го століття. Проте у сучасних умовах вони мають безліч різновидів і проявів у різних регіонах і, навіть, в окремих сільськогосподарських районах. Тому в подальшому слід користуватися їх найбільш універсальним ознаками без деталізації їх проявів в окремих регіонах чи країнах.

Європейський тип розвитку сільського господарства, в основному притаманний Центральній і Східній Європі, і полягає у впровадженні крупного латифундистського землеволодіння та заснування за їх використанням великих агропідприємств (агрофірм, агрокомпаній, агрохолдингів) для товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Зазначені види підприємств, як правило, спеціалізуються на інтенсивному виробництві масової продукції землеробства (на основі рільництва – зернових, бобових, корнеплодних, або поєднання рільництва, плідівництва та овочівництва), а також заснуванні та діяльності землеробсько-тваринницьких господарств зі спеціалізацією на інтенсивному виробництві м'ясної та молочної продукції.

Американський тип чи напрям розвитку сільського господарства, в основному притаманний Північній Америці і, зокрема США та Канаді. Він полягає у поєднанні дрібного землеволодіння із об'єднаними (консолідованими) земельними площами на корпоративних засадах з утворенням великих підприємницьких структур. Переважними організаційно-правовими формами ведення сільгоспвиробництва є фермерські господарства та великі спеціалізовані підприємства, які зайняті виробництвом масової товарної продукції.

Однак для другої половини 20-го століття і початку 21-го століття характерним є глобалізація економічного розвитку, у тому числі в аграрному секторі економіки. Саме у цей період відбулася конвергенція найбільш привабливих ознак зазначених типів і напрямів господарювання. Якщо німецьке чи австрійське національне землеробство у певній мірі зберігають зазначені традиційні ознаки європейського типу розвитку сільського господарства, то цього не можна сказати про італійське чи французьке агровиробництво, що поєднує дрібне споживчо-товарне та спеціалізоване велико-товарне виробництво. У якості приклада можна згадати і масове згортання фермерського господарювання на невеликих земельних площах у 70-80 роки минулого століття в США та формування великих агрофірм і агрохолдингів з державною кредитною, технічною, технологічною та іншими видами підтримки. Отже, у даний час навряд чи можна говорити про існування у чистому вигляді європейського чи американського типів господарювання з використанням земельних ресурсів.

Однак це не позбавляє сучасну українську державу від визначення та обрання стратегічного напрямку розвитку аграрно-земельних відносин. Вона залежить від багатьох факторів: географічного розташування земель і кліматичних умов ведення агровиробництва, якості земельних ресурсів і наявних технологій їх використання, національних традицій землеробства і усталених видів господарювання, рівня економічного розвитку та стратегічної мети і короткострокових завдань, які висуває суспільство і держава тощо. З урахування зазначених та інших факторів українській державі давно пора визначитись з напрям розвитку аграрно-земельних відносин на довгострокову перспективу.

Слід зауважити, що у цьому напрямі спостерігається певна діяльність щодо активізації вирішення зазначеної проблеми. Про це свідчать, наприклад, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 806-р від 17 жовтня 2013 року та розроблений законопроект «Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств».

Стосовно вказаного законопроекту Конституційним Судом України вже наданий позитивний висновок від 23 листопада 2018 року № 4-в/2018 щодо його конституційності. Проте, на наш погляд, вирішення проблеми навряд чи є предметом конституційного рівня. Вона має вирішуватись на доктринальному рівні, зокрема на основі суттєвого перегляду концептуальних засад існуючої Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України. Це має відбуватись на рівні її професійного обговорення фахівцями в галузі аграрних, економічних, правових, соціологічних та інших наукових знань. Враховуючи неоднозначне суспільне сприйняття і ставлення до проблеми обрання довгострокового напрямку розвитку аграрно-земельних відно-

син бажаним було б винесення її й на більш широке громадське обговорення. Саме так мають визначатися стратегічні напрями економічного розвитку у демократичному суспільстві, включаючи визначення напрямку розвитку у такій важливій сфері як подальший розвиток аграрно-земельних відносин у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: земельні відносини, європейський тип землеволодіння, американський напрям сільського господарства, фермерські господарства, агровиробництво.

Ключевые слова: земельные отношения, европейский тип землевладения, американское направление сельского хозяйства, фермерские хозяйства, агропроизводство.

Key words: land relations, the European type of land tenure, the American direction of agriculture, farming, agricultural production.

ГАВРИШ НАТАЛЯ СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, доцент

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ

Системоутворюючим актом комплексної галузі екологічного права та законодавства є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. Його прийняття відіграло етапну роль у формуванні та розвитку сучасного екологічного законодавства нашої держави. Зазначений Закон став першим комплексним і концептуальним вирішенням проблеми законодавчого регулювання питань правової охорони довкілля та окремих його елементів. У силу ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною.

Забезпечення екологічної безпеки у процесі природокористування взагалі і в тому числі у сільськогосподарському виробництві визначені у ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де містяться вимоги до забезпечення раціонального і екологічного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій, здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів і в тому